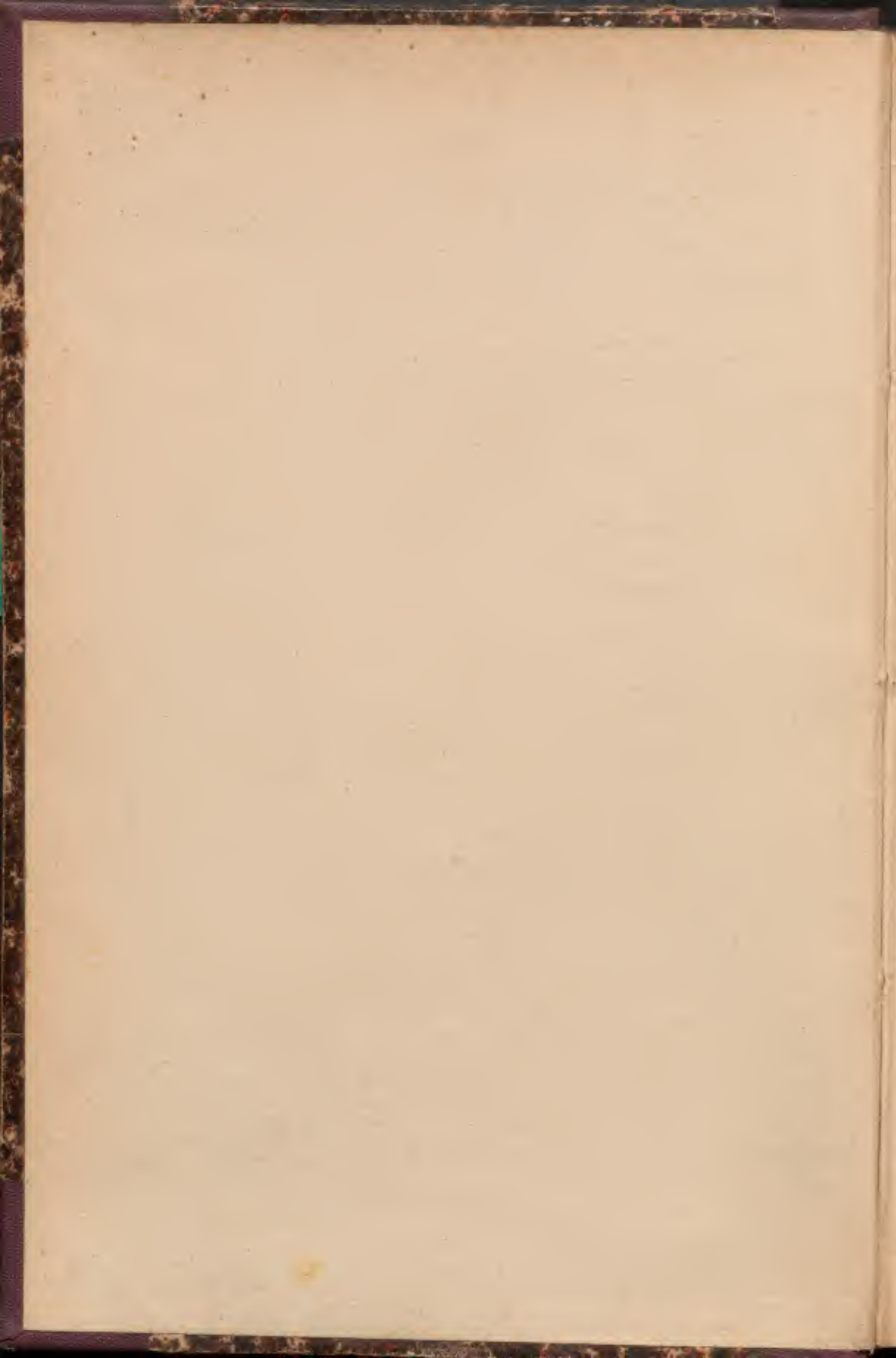
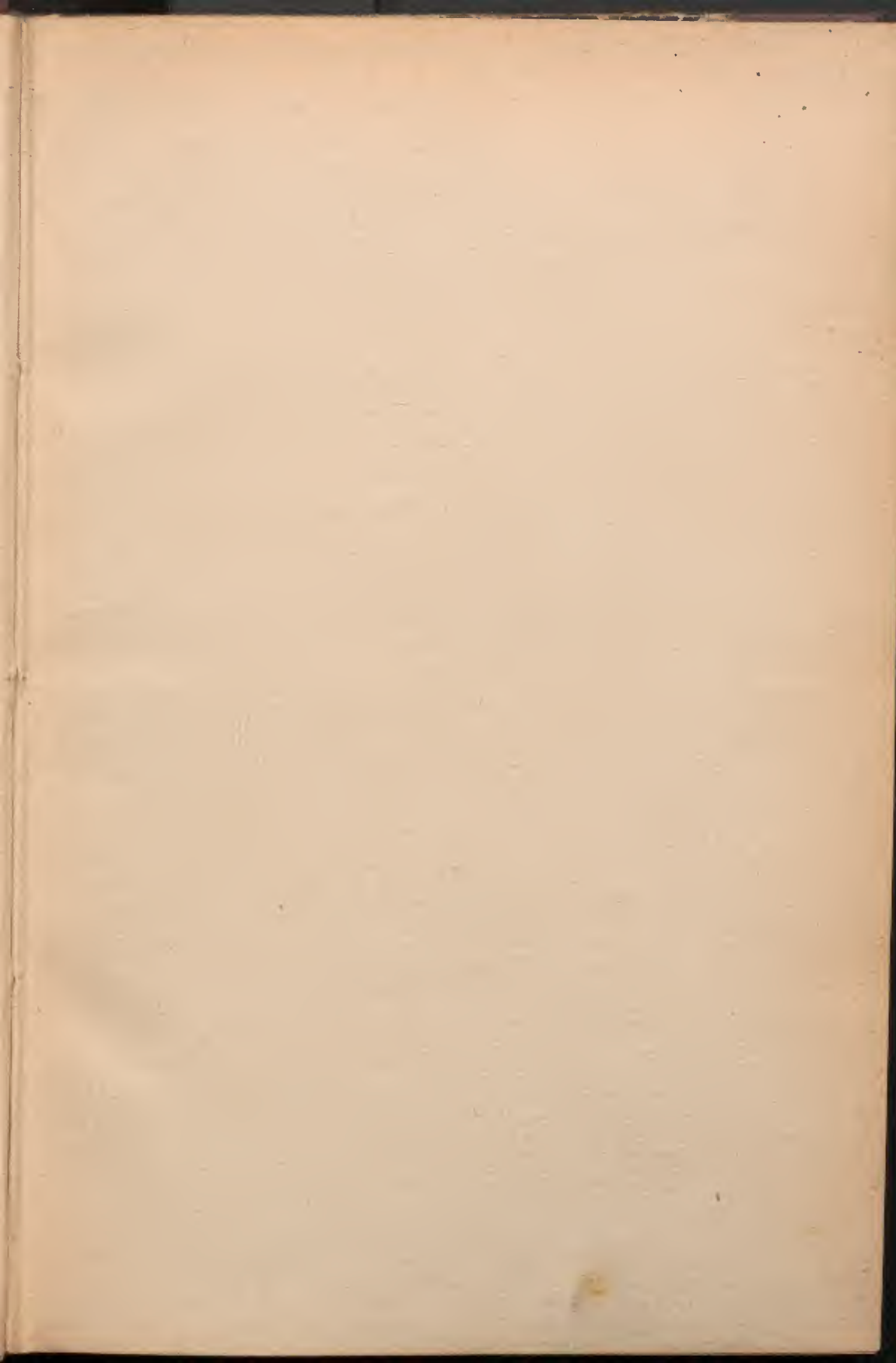
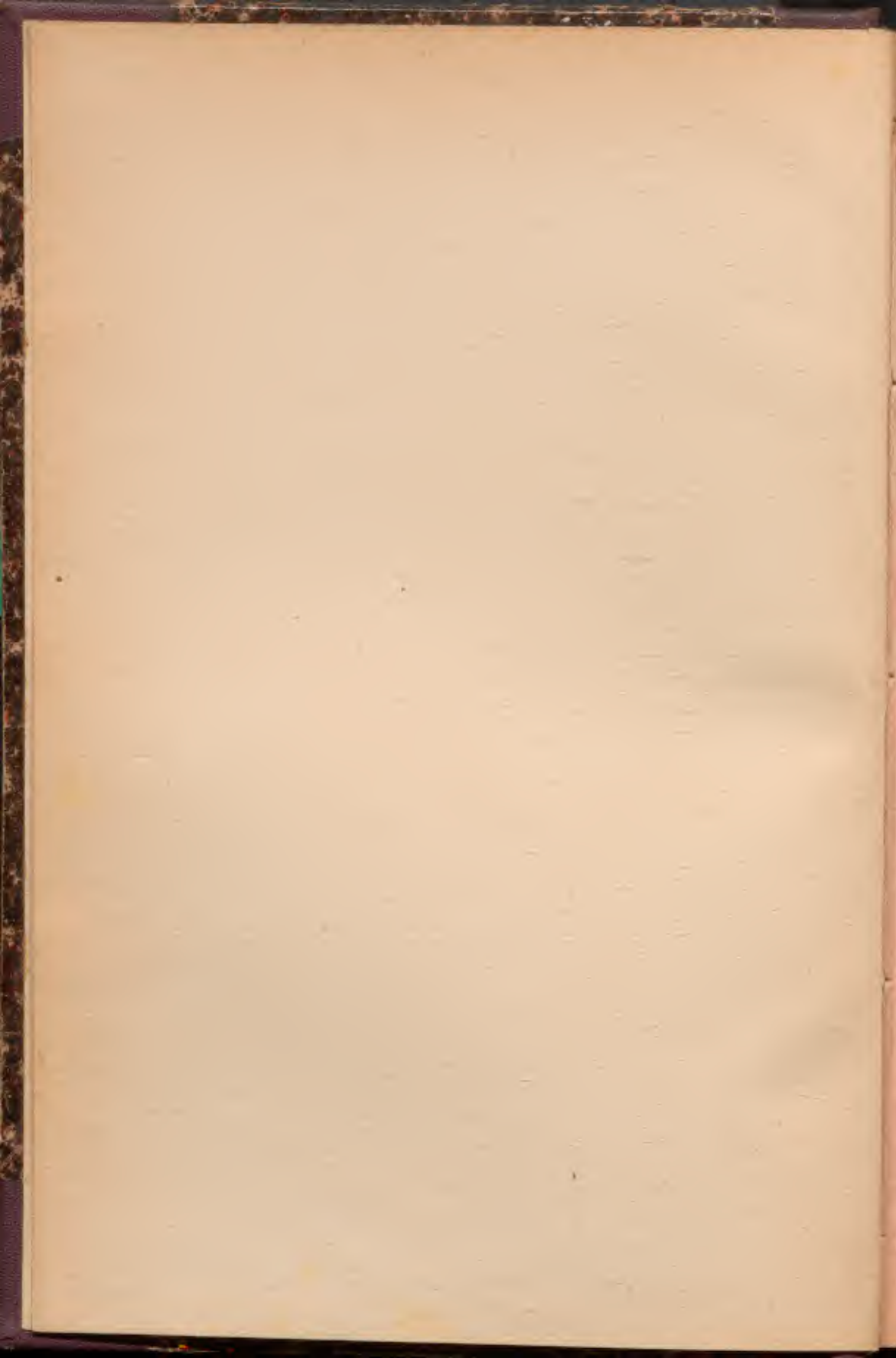

955

L. F. 6

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 1

15 Ապրիլ 18 92

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պատր Արե Ճառտեպի Թիւ 20

1892

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՆԻ ՀԱԽԱՏՈՅ.
—Յ. Վ. ԲՕԼԱԹԵԱՆ
2. ԾԱՆԻՐ ԶՔԵԶ. (Շաբ. և Վերջ) —Ս. Վ. ՆԱԿԱՐԵՒԵԱՆ
3. ՍԻԼՎԻՈ ԲԷԼԼԻՔՈ — ՊԵՐՐԱՆ Վ. ԳՅՈՒՆԵԱՆ
4. ԱԿՆԱՐԿ ՀԱՅ ԱԹՈՒԹԱՅԻՅ ՎՐԱՅ —Ս. Վ. ՆԱԿԱՐԵՒԵԱՆ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Երրորդ Տարի

թիւ 1

15 Ապրիլ 1892

ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՌԱՏՈՅ

(Շարայարութիւն) (*)

ՄԱՐԴԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ. (ANTHROPOLOGIE).

Մարդս վեցօրեայ արարչագործութեան պատկն ու փառքը
եղած է. գիտութիւնն կը հաստատէ թէ մարդս՝ հնէախօսական
բարեյրջութիւններէն հաքը երեւցած է չորրորդական դեանին
վրայ, Ամեն չնչաւորներէն հաքը նա երեւցաւ յաշխարհի իբր
իշխան արարչութեան, իբր հրաշակերտ արարչագործ Իմացա-
կանութեան եւ Ամենակար զօրութեան: Մարդուս մեծութիւնն
այնքան բացայայտ եւ յայտնի է որ անոր վրայ պարզ հայեացք
մը նետելը շատ եւ բաւական է՝ Նորա նայուածքին վեհու-
թիւնը, անոր մտաց լոյսը, իւր կամայ զօրութիւնն ու գիւցադ-
նութիւնը կը յայտնեն ու կը հաստատեն թէ նա՝ մի եւ նոյն
ժամանակ թէ՛ իշխան եւ թէ՛ քահանայապետ ըլլալու համար

(*) Տե՛ս Պատկեր Բ. Տարե Դէ- 19

ստեղծուած է: Մարդս՝ սահմանաւորի եւ անսահմանի միջեւ
կառուցեալ այն խորհրդաւոր կամուրջն է որ արարածոց մեծա-
րանքն ու երկրպագութիւնները կը փոխադրէ առ Աստուած:
Այս խորհրդածութեանց ճշմարտութիւնը ո՞վ կրնայ իրաւամբ
մերժել: Մեք գիտեմք թէ Աստուած անընդմիջաբար մարդը
ստեղծեց, գիտեմք նաեւ թէ մարդս իւր նշանաւոր թուականն
ունի ի պատմութեան, վասն զի գիտութիւնն հաւաստէ թէ հա-
մօրէն էից ստեղծումէն յետոյ մարդս երեւցած է յայնարհի: Ահա
այս է յայտնութեան սորվեցուցածը, որ սքանչելապէս կը համա-
ձայնի երկրախօսութեան եւ հնէաբանութեան ըրած գիւտերու
հետ:

Բայց սակայն, գիտունք ոմանք կը պնդեն թէ մարդս դան-
դալ եւ յառաջախաղայ փոխակերպութեան մը արգասիքն է,
փոխակերպութիւն՝ զոր բնութիւնն կը կատարէ ամեն էակաց
վրայ զօրութեամբ երկու գլխաւոր գործիչներու, որք են՝ ընտրու-
թիւն (sélection) բնական եւ պայքար կենաց (struggle for life):
Այս նորահնար տեսութիւնն, որ մարդուս անընդմիջական ստեղ-
ծումը, եւ հետեւաբար անոր վեհաշուք արժանապատուութիւնը
կը մերժէ, փոխակերպութիւն (transformisme) կը յորջորջուի՝
Ուստի, մեր մի քանի յօդուածներով մտադիր եմք բացատրել
այս գրութիւնը եւ ցուցնել թէ գիտութեան փորձերու եւ
բնութեան օրինաց չհամաձայնիր ամենեւին:

Փոխակերպութեան առաջին հեղինակն է Լամարք Բնախօսն,
որ անցեալ դարու մէջ կ'ապրէր: Սա կը պնդէր թէ բնութիւնն
աստիճանաբար եւ հետ զհետէ յօրինած է շնչաւորները, ստոր-
նագոյն էակներէ սկսեալ մինչեւ ցլերնագոյնս, այնպէս որ այդ
փոփոխմունք, այդ յառաջադիմութիւնք կատարուած են ազդե-
ցութեամբ միջավայրի, սովորութեան եւ հարկի՝ յորում կը զըտ-
նուին կենդանիք իրենց որ եւ իցէ գործարանը յաճախակի գոր-
ծածելու համար: Այսպէս, ըստ վարդապետութեան Լամարքի,
հարկն կը ստեղծէ մարմնոց գործարանները, սովորութիւնն կը
կատարելադրծէ, եւ միջավայրն զանոնք զգալապէս կ'եղանա-
կաւորէ: Ընձուղտին վիզը երկայն է, վասն զի ծառոց դալար
տերեւները ուտելու սովորութիւնն ունի: Օձին մարմինը երկայն
ու թեփաւոր է, վասն զի ստիպուած է սողալ ու սողոսկել նեղ
եւ անձուկ վայրերու մէջ: Մի եւ նոյն եղանակը տեղի ունեցած
է ուրիշ կենդանեաց նկատմամբ եւս:

Տարվինի հետ, բարեբընութեան տեսութիւնը աւելի կանո-

նաւոր եւ աւելի գիտական ձեւ մ'առաւ Սոյն այս անդրիացի Բնախօսն, իւր նախորդաց փոխակերպութեան վրայ ուսուցած վարդապետութիւնները ի մի վերածելով, վեց ղլխաւոր կէտերու մէջ ամփոփեց իւր գրութիւնը։ 1. Ամէն էակներ փոփոխութեանց ենթակայ են. այնպէս որ ճշդիւ իրարու նման երկու անհատներ գտնել կարելի չէ, ուստի փոփոխութիւն անհատից։ 2. Ծնողաց յատուկ բնաւորութիւնը կրնան անցնիլ իրենց սերնդոց. ուստի ժառանգականութիւն։ 3. Բնութիւնն բնորոշութիւն կ'ընէ ընդ մէջ էակաց, այնպէս զի ամենակատարեալ անհատները կը պահպանէ եւ ստորնադոյնները անհետ կ'ընէ. ուստի բնական բնորոշութիւն։ 4. Անհատներն շարունակ անխտաճութեան եւ զգուշութեան մէջ են հանդէպ միմեանց, եւ այս պայմանի մէջ տկարը կ'ընկճի, հօգորը կը մնայ եւ սա՝ իրեն յատուկ այս կորույն եւ ոյժը իւր սերնդոց կը փոխանցէ. ուստի՝ պայքար կենաց։ 5. Եթէ մարմնոյ մը ո եւ է մասին մէջ փոփոխութիւն մը կատարուի, այդ փոփոխութիւնն՝ նմանօրինակ մի փոփոխումնք յառաջ կը բերէ մարմնոյ մի այլ մասանց մէջ. ուստի առնչութիւն աճման։ 6. Անհատի զարգացումն իւր գտնուած միջավայրէն կախումն ունի, եւ իւր գործարանաց փոփոխումը այնպէս մը կը կատարուի որ իւր գտնուած վայրին յարմարութիւն կ'ունենայ։—

Ուստի, Տարլին կ'ընդունի թէ նախնական ու սկզբնական մի քանի էակներ կային, որոցմէ այլ ամենայն էակք յառաջ եկան թէ՛ զանազան փոխակերպութեամբք, թէ՛ բնական ընարութեամբ եւ թէ՛ կենաց պայքարաւ։ Այս գրութիւնն՝ որ սաղանդաւոր գիտունները իրեն ջատագով ունի, դիւրաւ սխալ յաջողէր մեկնել թէ՛ անհատից ծագումը եւ թէ՛ նոցին յայժմ ունեցած զարգացումը, իթէ զԱստուած եւ զարարչագործութիւն ուրանալու վերայ հաստատուած չըլլար։

Ոյր վասն, մեք կ'ըսեմք թէ, որպէս զի փոխակերպութիւնն կարենայ ընդունելի ըլլալ, պէտք է որ ապացուցանէ սա երեք բաները, 1. Բնական ընարութեան եւ կենաց պայքարի իրական ճշմարտութիւնը, 2. ընդ մէջ զանազան տեսակաց պատուարի գոյութիւն չունենալը, 3. բնութեան ազդեցութեան ներքեւ մարմնոց գործարանաց կատարելագործութեան անընդհատ զարգացումը։

Մարգս սքանչելի արդիւնքներ ձեռք կը բերէ արուեստական ընարութեան ձեռքով. միթէ՞ զարմանալու եմք եթէ մարգս

կենդանաբանական ստորձանին մէջ արուեստական ընտրութիւնը ի դորձ տծէ։ Ո՞չ ապաքէն մարդս իմացականութիւն մ'ունի որ ատակ եւ յաջողակ է ընտրութիւն ընելու ընդ մէջ այն կենդանեաց՝ զորս կը նկատէ իբր ամենայարմար առ ի փոխանցել իրենց սերնդոց իւրեանց պատահական ինչ ինչ յատկանիչերը։ Բայ աստի, մարդուս միտքը կրնայ անշուշտ խորհիլ, քննել, դատողութիւն ընել եւ եղբակացութիւն հանել։ Ոչ ոք կրնայ իրեն զլանալ այս կարողութիւնը՝ որ իմաստասիրութեամբ եւ բանին լուսով ճանչցուած է, եւ հանապազօրեայ փորձառութիւնն ալ այս մեր ըսածին ճշմարտութիւնը կը հաստատէ։ Ո՞չ ապաքէն մեզ օգտակար եղող բաները կը վնասուեմք եւ վնասակարներէն կը խորչեմք։

Մարդկութեան դործոց մէջ միշտ կը պատահին խորհրդակցութիւն եւ ընտրութիւն, որ խորհրդակցութեան հետեւանքն է։ Իսկ, մի եւ նոյն կարողութիւնը մի եւ նոյն առանձնաշնորհութիւնքը նիւթոյն ընծայելը, ստուգիւ մեծ քայլ մը առնուլ է, բայց զէպ ի անկարելին, զէպ ի անտեղին։ Թէ նիւթն չունի ի մացականութիւն, զայս սմին ոք կը հաւատէ, այս ճշմարտութիւնը հաստատելու համար գիտութեան զիմել հարկաւոր չէ։ Ուրեմն, ինչպէս կարող պիտի ըլլայ նիւթն իրագործել քաշաւ քաշ գայն՝ զոր մարդս կը կատարէ աբսուրդաբար։ Երկու մասնկաց, նրկու անհատից իրարու հանդիպումը եւ միաւորութիւնն, որով իրենց յատուկ բնաւորութիւնքը կը փոխանցեն իւրեանց սերնդոց, ըստ պատահման կատարուած հանդիպում չէ։ Բազմն է կոյր, եւ առանց Նպիկուրոսի տարօրինակ ու կոշտ կարծիքը ընդունելու, չկրնար ըսուիլ թէ սքանչելի կարողաւորութիւն մը կոյր զօրութեան արդասիքն ըլլայ։

Գիտնականօրէն ապացուցուած է թէ եղականաց հաստէն հաստատեալ սքանչելի օրէնքներ զաշխարհ կ'ուղղեն եւ կը կառավարեն. եւ այս պատճառաւ է որ կատարեալ ու զարմանալի ներդաշնակութիւն մը կը տիրէ տիեզերաց մէջ։ Երկնային մարմիններ կը հնազանդին տիեզերական ձգողութեան օրինաց. բուսականք կը հնազանդին անդառութեան եւ արգասաւորութեան օրինաց. ճնշաւորք կը հնազանդին ծննդագործութեան օրինաց, վերին եւ դերագոյն իմացականութիւն մը զամենայն ինչ կը վարէ եւ կ'ուղղէ...։ Նիւթն կրնայ արդեօք խորչի, գործարաններ ստեղծել, ոչ թէ միայն ի միում անհատի, այլ նաեւ մի եւ նոյն տեսակի բոլոր անհատներու մէջ։ Նիւթն կրնայ արդեօք էակ-

ները զատի, կարգի, տոհմի, սեռի եւ տեսակի բաժնեղ, եւ անոնց զիրար արտադրելու եւ միմեանց կեանք հաղորդելու կարողութիւնը տալ: Յայտնի է թէ նիւթոյն կարողութիւնը մարդոյն կարողութենէն շատ վար է:

Նոյնպէս կրնայ ապացուցուիլ թէ լոկ նիւթոյ զօրութեամբ կենաց պայքարի տեղի ունենալը անհնարին է: Բախտն ու ղիտուածն չեն կարող ընաբարձ ջնջման պայքար մը յարուցանել ընդ մէջ զօրաւոր եւ տկար էակաց, որպէս զի յառաջախաղաց փոխակերպութիւն մը յառաջ բերեն: Ո՛րչափ մեծ զօրութիւն եւ կարողութիւն մը վերադրելու էր զիպուածին, որպէս զի նախնական էակ մը հասցընէր ամենայեալն մարդոյ գերադոյն պայմանին: Թո՛ղ նիւթն միլիոնաւոր տարիներ աշխատի, ջանաց ու ճգնի, մե՛թէ այսու կրնայ հանքային բուսականին փոխել ամբողջովին: Այսպիսի փոխակերպութիւն մը մարդկային հանճարն իսկ չկրցաւ ձեռք բերել արուեստական ընտրութեամբ, ուր մնաց որ մի քանի մասնիկներ, ինչ ինչ նախնական էակներ, պիտի յաջողին զայն ձեռք բերել բնազդմամբ եւ ազդեցութեամբ կենաց պայքարի: Գոյութիւնը պահելու համար մզուած պայքարը կ'ենթադրէ թէ նիւթը նպաստակ մ'ունի եւ վախճանին հասնիլ կ'ուզէ, եւ հոս վախճանն է ջնջումն ակարացունին եւ ապրիլն հզօրացունին: Ուրեմն հարկ անհրաժեշտ է որ իմացականութիւն մը վարէ այն միջոցները որովք այս յաջորդական փոփոխութիւնք կարենան յաջողիլ: Ուստի, ըստ հետեւորդին կրնամք աներկիւղ եւ համարձակ եզրակացընել եւ հաստատել թէ անբան եւ անիմաստ նիւթն՝ բնական ընտրութեան եւ կենաց պայքարի ազդեցութեամբ ո՛ր եւ է փոխակերպութիւն մը կատարելու անկարող եւ անյաջող է:

Բ.—Ի՞նչ է տեսակն: «Տեսակն է, կ'ըսէ Պ. Քաթոֆաժ, ամբողջութիւն անհատից, առաւել կամ նուազ նմանեաց միմեանց, որոնք տոհմային բնական եւ անընդհատ յաջորդութեամբ միակ նախնական զոյգէ մը սերած են կամ իբր սերած կրնան նկատուիլ»: Նոյն գիտնականը ցեղը այսպէս կը սահմանէ, «Յեղն է, կ'ըսէ, մի եւ նոյն տեսակի վերաբերող համանման անհատից ամբողջութիւնը, որոնք նախնական զանազանութեան յատկանիչերը ծննդականութեամբ ստացած են եւ նոյն եզանակաւ կը փոխանցեն սղոց».—Գարձեալ, «Չանազանութիւնն է, կ'ըսէ, մի եւ նոյն սերական ծնելութեան վերաբերող անհատի մը կամ անհատից ամբողջութիւնը, որ մէկ կամ շատ մը բացառիկ յատ-

կանիչներով՝ մի եւ նոյն տեսակը ներկայացնող անհատներէն կը զանազանուի»)

Փոխակերպութեան վարդապետութիւնն ասանքին վրայ կայացեալ է՝ Բայց, դժբախտաբար, բարեշրջութեան կողմէն սակիցք ցարդ չգտան ճշգրիտ եւ բացայայտ սահման մը, որով կարող ըլլան կաթողիկէ գիտնականաց վարդապետութիւնները հիմն ի վեր տապալել՝ վասն որոյ, ուղղափառ հաւատոյ ջատագովն՝ տէր ըլլալով գիտնական ճշմարտութեան մը, զոր իւր ոսոխներն հերքել ի դուր կը ճգնին, իրաւունք ունի սպասելու որ իւր այս օրինաւոր ստացուածքէն վան զինքը մերկայցնեն։ Բայց ինչ որ մանաւանդ մեր դատին յալթանակելուն կը նպաստէ, սա է թէ՛ կայ արդեօք անառիկ պատուար մը ընդ մէջ երկուց տարբեր տեսակաց։

Ըստ պատշաճի պատասխան մը ունենալու համար ծննդականութեան օրէնքը զննենք։ Համանման տեսակի պատկանող երկու տարբեր սերի անհատներ, միշտ եւ շարունակ արգասաւոր են։ Հանապազօրեայ փորձառութիւն մը հաստատական պատասխան մը կուտայ, եւ մենք խիստ լաւ կը հասկնանք թէ այսպիսի արդիւնք մը կը հաստատէ եւ կը ստուգէ տեսակաց անայլալիլի ըլլալուն վարդապետութիւնը։ Մի եւ նոյն տեսակի պատկանող երկու համացեղք արգասաւոր են, եւ այդ ցեղից (race) արտադրածը՝ խառնազգի (Métis) կ'անուանուի։ Թաւամազ շունն (caniche) եւ բարակ որսականն՝ մի եւ նոյն տեսակի երկու ցեղերու բեղնաւորութեան յայտնի ապացոյցն են։ Բայց, ասոր հակառակ, խառնածնութեան մէջ (hybridation) մի եւ նոյն բանը տեղի չունենար։ Փորձն ցուցած է թէ տարբեր դասի, կարգի, տոհմի, եւ նոյն խոլ սեռի պատկանող տեսակներ անարգասաւոր եւ ամուլ են, ծնունդ եւ սերունդ չեն ունենար։ Զանազան տեսակի ծնունդք խառնածին (hybride) կը յորջորջուին։ Աննմանազուկայ խոտոր խառնակութեամբ (croisement) մի քանի խառնածին կենդանիներ ձեռք կը բերուին որոնք սերունդ չեն ունենար, եւ կամ եթէ ունենան, երկրորդ եւ երրեւն առաջին ծննդութեամբ կը վերջանան։ Նապաստակի եւ ճաղարի խառնածնութեամբ (croisement) ձեռք բերուած արուեստական մի նոր տեսակի վրայ շատ զրոյցներ չլսեցան, բայց եւ այնպէս մի քանի ծնունդներէն վերջը, սերունդք նախնական ախպարի փոխուեցան։ Ուստի, յայտ իմն է թէ սերունդ նշան յայտարար է այն անանջանելի պատուարի որ կայ ի մէջ տարբեր տեսակաց։ Ու-

րենն, Պրւֆանի հետ կրնամք ըսել թէ «բնութիւնն անայլայլելի կնիք դրոշմած է տեսակին վրայ, եւ թէ, տեսակաց կերպարիտիւթիւնն անհնարին եւ անկարելի է» Ոյր վասն փոխակերպութեան ջատագովներու ըսելն թէ, տեսակ մը կրնայ փոխուիլ մի ուրիշ տեսակի, վասն զի ցեղիւ կը փոխուի, կը նմանի այնպիսի մարդոյ մը պատճառաբանելուն՝ որ մտաց տալնապի մէջ կը գտնուի, եւ կամ այն մարդուն՝ որ ընդդէմ անպարտելի թշնամեաց մարտնչելով կ'ուզէ յաղթութիւն ստանալ, ի վերայ այսր ամենայնի, ամենամեծ դիտունք բացարձակապէս կը հաւատեն թէ տեսակներն անայլայլելի են, եւ նոյն իսկ փոխակերպութեան ջերմ պաշտպանն Պ. Հիւքսլէյ՝ ստիպուած է խոտտովանիլ թէ «այս դրութիւնն չկրնար վերջնականապէս ընդունուիլ եթէ ոչ պայմանաւ ցուցնելու թէ ընտրողական խառնածնութիւնն կարող է ծնունդ տալ բնախօսական մի տեսակի»

Գ.— Հնէաբանութիւնն, բուսականաց եւ շնչաւորաց ի խորս երկրի ծածկեալ բեկորները ուսումնասիրելով, նախնական գետնէն մինչեւ չորրորդական գետնին գտնուած կակաց աստիճանաւորութեանը մէջ զարմանալի յառաջագիմութիւն մը կը գտնէ։ Պէտք չէ սակայն կարծել թէ այդ ներդաշնակութիւնն ամբողջովին եւ ըստ ամենայն մասանց կանոնաւոր ըլլայ, եւ թէ այդ աստիճանաւորութիւնն մաթեմատիկեան ճշդութեամբ կատարուած ըլլայ։ Կենդանական ազգին (règne) մէջ բացարձակապէս եւ ճշդիւ դասակաւ չկրնար կատարեալ դասակարգութիւն մը հաստատուիլ։ Ուրեմն ինչպէս ապացուցանելու է թէ միօրինակ եւ անընդհատ յառաջխաղացութեամբ վերնադոյն տեսակներն ստորին տեսակաց կը յաջորդեն։

Միւս կողմանէ, մի քանի նախնական տեսակաց անհետանալը չկրնար ուրացուիլ։ Բայց կան տեսակներ որ մինչեւ ցայսօր մնացած են, եւ գիտութիւնն կը ստուգէ անոնց գոյութիւնը եւ համանման յատկութիւնները թէ՛ միջական գետններու խաւերուն մէջ եւ թէ՛ արդեան երկրի վրայ։ Բայց, էականին՝ գորութեամբ բնական ընտրութեան եւ կենաց պայքարի, անհնարին դանդաղութեամբ չարժած ըլլալու են ստորնադոյն վիճակէ գերազոյն պայմանի հասնելու համար, ուստի ասոնց պակասորդը լեցունելու եւ գործարանաց յառաջախաղաց կատարեալագործութիւնը բացատրելու համար միջնորդներ հարկաւոր եղած ըլլալու են։ Իսկ արդ՝ այս միջնորդներն ո՞ր են։ Ի ծոց երկրի . . . Սակայն գիտութիւնն ցարդ չգտաւ անոնց բեկորները։ Գտնուողս ծովու . . .

Թերեւս. բայց երբ պիտի զխանանք զայն Սպարտենք միլիոնաւոր զարեր, կը պատասխանեն փոխակերպականք, եւ այդ միջնորդներն անշուշտ յերեւան պիտի դան յամօթ եւ ի կորսնս Աստուածատուր զրոյ: Բայց այսպիսի մտացածին հնարքներ լրջամիտ ողիները չեն գտնացըներ, վասն զի Տարլլինի կուսակցաց հռչակած անցողութեան էակները ոչ ուրեք կը գտնուի:

Որո՞նք են ուրեմն պատմական յիշատակարաններէն մեր հանելու եղբակացութիւնք նկատմամբ տեսակաց՝ որք երբեմն էին ի զոյութեան եւ զորս տակաւին կը գտնուի երկրադնտիս վրայ:

Փարաւորներու հարստութեան ժամանակէն մնացած գետնադամբաններու մէջ, յՅդիպոսոս, բոյսեր ու տունկեր կը գտնուին որոնք այժմեան բուսոց եւ սնկոց համանման են ամենեւին: Ի Սկովտիա գտնուեցաւ մեծայաղթ զեղծ մը (if), որոյ կոճղին չրջապատ խաւերը համրելով՝ զիտուններ երեք հազարամեայ զոյութիւն մը ունենալը հաստատեցին:

Նոյնպէս, կ'ըսէ Պ. Վիկուրու, հռչակաւոր ուսուցիչն Գրոց Սրբոց ի Սէն-Սիւլբիս, հաշուուած է թէ Կալիֆոռնիոյ (sequoia) կոչուած ծառն, որոյ բարձրութիւնն է առաւել քան զհարիւր մետր, եւ լայնութիւն չրջապատին երեսուն, վեց հազար տարիներէ ի վեր ապրած ըլլայ: Այդ յաղթանդամ ծառերն՝ դարուց այսչափ երկար չրջանին մէջ փոխակերպուած ըլլալու են, զի ժամանակ չէր պակասած նոցա: Բայց, ոչ. փոխակերպուած չեն, եւ մեր այսօր տեսած տեսակներն այդ նախնական տիպարներէն չեն տարբերիլ ամենեւին: Ուրեմն, բուսային թաղաւորութիւնն կը գտապարտէ զփոխակերպութիւն: Սա կրնայ արդեօք կենդանային թաղաւորութիւնը նպաստաւոր գտնել իրեն:

3. ՅՅդիպոսոս, գտնուած են մի քանի կենդանեաց մումիայներ, որոց ներքին կազմութիւնն համանման է արդի կենդանեաց կազմութեան: Արիստոտէլ շատ մը կենդանեաց նկարագրութիւնը ըրած է, եւ ժամանակակից բնախօսներ կրնան այդ ստորագրութիւնները պատշաճեցնել արդեան տեսակաց: Այժմ Վիսկոնսին, կ'ըսէ Պ. Մէլլոնէօլ, խաղաղական ուղիւնու մէջ կ'ապրի թուրքամորթ մը՝ ի ցեղէ սկուանդակերպից, որ տակաւին ունի լայն ամեն յատկանիշները՝ զորս կ'ընծայէր յորժամ երեւեցաւ յաշխարհի ընդ առաջին կենդանեաց, որոց մէջ այժմ կը գտնուի թի վիճակի բրածոյից: Մի այլ փափկամորթ, բաւական խղունջ Վիճեցեալ, որ ցամաքի վրայ կ'ապրի եւ խոտակեր է, այժմ եւս

«կը զսնուի այնպէս՝ որպէս կը զսնուէր կաւձեղէն զեանոց ժամանակը. ոսկայն եւ այնպէս, իւր կենաց հանգամանաց մէջ ճորչաւի փոփոխութիւնք տեղի ունեցան. զի աթթագին եւ զրեթէ տապալեղջ օդաբաժնի տակ ապրելէն յետոյ, երբորդական դաւրերը, սառնամանեաց եղանակը անցուց եւ արդի ժամանակին հասաւ. մինչդեռ բնական աշխարհը հաղարումէկ կերպեր ու ձեւեր կ'առնուր . . . » : Ուրեմն կենդանական թագաւորութիւնն ալ տեսակարար տիպարաց անփոփոխութիւնը կը հաստատէ :

Երկրախօսութեան ընձեռած ապացոյցներն ալ նպաստաւոր են տեսակաց անփոփոխութեան : «Ըստ ասութեան Ակասիդի, Փլորիդ (la Floride) թերակղզւոյն հարաւային ծայրը՝ արեւադարձային ծովերու պարունակած պոլիպոդից (Polype) բոյներու կուտակութեամբ յորինուած է, եւ նա հաշուելով զտաւ թէ այսպիսի կազմութիւն մը կատարելու համար՝ երկու հարիւր հազար տարւոյ միջոց մը պէտք էր : Ուստի, եթէ տեսակներն ժամանակ անցնելով կրնան փոխուիլ, երկու հարիւր հազար տարւոյ տեւողութիւն մը բաւական համարուելու էր անշուշտ այսպիսի փոխակերպութիւն մը յառաջ բերելու : Բայց, ոչ. վիմուտներու արդի կոյտը յորինող էակաց եւ անոնց նախնական հիմերը կազմող կենդանատունիկներու մէջ՝ ամենափոքր տարբերութիւն անգամ չկայ » : Ուրեմն ամեն երկրախօսական իրողութիւնք եւս կ'ապացուցանեն թէ փոխակերպական զրութիւնն շատ տկար եւ խարխուլ հիման վրայ յենած կը կենայ :

(Շարայարեկի)

Յ. Վ. ԲՕԼԱԹԵԱՆ

ԾԱՆԻՐ ԶՔԵԶ

(Շարայարութիւն եւ վերջ) (*)

Պարտաւորութիւնս.— Երկու են պարտք մարդոյ առ մարմինն։
Ա. Պահպանել զմարմինն յամենայնէ որ զնորա էութիւնն եւ
զզարգացումն կարեն վնասել. (բացարձակ)։

Բ. 'ի կիր առնուլ ամեն յարմար միջոցներն 'ի զօրացու-
ցանել եւ 'ի կատարելագործել զմարմինն. (ընդարձակ)։

Մարմնոյ պիտաւոր պորժողութիւնք են, Մնունդ, Ծնունդ,
Յարարեականք։

Պարտաւորութիւնս.— Երկու են պարտականութիւնք մարդոյ
առ հոգին։

Ա. Պահպանել զհոգի այս է զբարոյական կարողութիւնս
յամենայնէ որ կարեն զնոսա եւ նուառացուցանել եւ վնասել.
(բացարձակ)։

Բ. 'ի կիր առնուլ ամեն յարմար միջոցներն 'ի զօրացու-
ցանել եւ 'ի կատարելագործել զհոգին. (ընդարձակ)։

Գլխաւոր հակառակողք են հոգւոյն Սոս-Քիւն, որ է ճշմար-
տութեան պահատութիւն. Ահա-Քիւն, որ է անպաշտութիւն,
արծաթաբոլորութիւն, անձնամոլ ետականութիւն, բարւոյ պակա-
սութիւն։ Յայտնի եւ բացարձակ պարտաւորութիւն ունիմ ես
զէս առ իմ մարմինն եւ առ հոգին. ես չեմ իմ տէրս եւ իմ պատ-
ճառս, ես չեմ իմ նպատակս. չեմ կարօղ զնոցա զարգացումն եւ
զէութիւնն արգելուլ եւ վնասել։ Ազատ եմ, այո՛, եւ ազատու-
թեամբս կրնամ զայդ դործել, բայց այդու իսկ մեղապարտ եւ
յանցաւոր կը լինիմ ես։ Իմ պատճառս եւ չեմ, ուրեմն չեմ կա-
րօղ անձիս վնասել, էութիւնս աւերել, ապականել, խանդարել,
փճացունել առողջութիւնս, զի այդու իսկ եւ նպատակս փո-
խած կը լինիմ եւ 'ի բարւոյն հեռացած. պարտուց գողափարն
առ ոսն կոխած։ Սակայն առանց պարտականութեան մարդ
հակասութիւն է խորհելն անգամ Բարոյականութեան հիմունքն
քակտել է այդ, յընդհանուր տիեզերաց բարոյական օրէնքն ջըն-
ջելու ցանկութիւնն է անձին աւերումն, մարմնոյ եւ կենսոյ եղ-

(*) Տե՛ս Պարտեւ Էջ 24, (Բ. Տարբ.) էջ 557։

ծումն, եւ վնաս, եւ անձնասպանութիւն, հոռակ ուրեմն՝ ըստ քմայ նպատակ հաստատել է ինքեան, նուաստութիւն եւ խոնարհութիւն է մարդկութեան յիւրում անձինս։ Ուրեմն չեմք կարօղ մեր մարմինն փճացունել մեք. զի ամենէն բարձրագոյն սրբաք առ մարմինն է՝ պահպանել եւ յարգել զնորա կեանքն։—

Ո՞չ ապաքէն նոյն է եւ հոգւոյ համար, եթէ չեմք կարօղ զմեր կեանս փճացունել, վնասել՝ ըստ մարմնոյ, եւս առաւել ըստ հոգւոյ, եւ ո՞րն է հոգւոյ մահն։— ստորնայուցանելն զհոգի, նուաստացունելն՝ եւ ընդ քարչ ձգել։ Եւ ի՞նչ այդ.— զնորա բարոյական արժանիս առաթուր կոխտուելով։ Ի՞նչ եմ ես, ի՞նչ է մարդն, զիտեմք լաւ կերպով. գերագոյն արարած մի յարարչութեան, եւ այնչափ գերագոյն՝ որչափ գերազանց եւ նորա նպատակն։ Մարդկութիւն յանձին մարդոյ՝ պատուոյ եւ վատաց առարկայ է, մարդոյ առ անձն պարտուց մին է՝ զանձն իւր պատուել։ Պէտք է եւ անաբին պարտ 'ի պատուի ունել զանձն. մարդոց ստրուկ չեմ կարօղ լինել, իրաւանցս տէր եմ, չեմ կարօղ այլոց կոխան տալ իմ իրաւունքս, չկատարելիք պարտուց չեմ լինիր յանձնառու, անկարեւոր բարեաց կարօտ չեմ, ոչ շողորթ, ոչ պատառաքոյծ եւ ոչ մուրացկան չեմ լինիր. չափաւորութեամբ կ'ապրիմ՝ վառն զի թշուառութենէ երկնչիմ. գանգառ եւ ցաւ եւ փոքրիկ անգամ ճիշ չեմ հաներ մարմնաւոր ցաւոց համար, մանաւանդ եթէ իրաւամբ արժանացած եմ այդմ. վառն զի անսխալ է ինձ եւ անճանչ Դատապարտեալն 'ի մահուն եթէ անխռով կայ՝ ազնուացուցանէ զիւր մահ։

Ահա որ ինչ պարտք են առ մարմին եւ առ հոգի. առ անձինս մեր, առ մեզ ինքն։ Այս է ահա ճանապարհ 'ի բարձրանալ 'ի նպատակն մեր առ Աստուած։

Ուստի՝ ես կենդանի բանական, մարդ, տիեզերաց յղացման առաջին օրն յոչէութեան էի 'ի կամս Աստուծոյ. ազատ էր 'ի ստեղծանել զիս եւ էացայ յառաջին պատճառէ, բարի է եւ 'ի բարութիւն հաստատեց զիս. յոչնչէ կոչեց զիս զառաջինն. Աստուածութեան էակից չեմ, կարօղ եւ անկարօղ եւ խոհուն էակ եմ, թէ եւ բերաղղի չարեաց մէջ կ'ապրիմ, թէ եւ 'ի պատփի եմ եւ 'ի զատապարտութեան գոնութիւմ՝ դարձեալ բարի է եւ 'ի բարի արար զիս Աստուած։ Բանականութիւնն որ յիս գերագոյն չնորհ մ'է, սննիւթ դոյացութիւն մի ունիմ յիս որ է հոգի, սկզբնաւոր եւ անմահ է. հայրախնամ տեսչութեամբն Աստուծոյ կը պահպանիմ. ազատ եմ եւս կատարեալպէս, բանն

չնորհեալ է ինձ յԱստուածուստ նպատակս որոնելու եւ գտնելու, եւ ազատութեամբս արդեամբք այգր ժամանելու համար. վերջին նպատակս ինչն Բարո-նիւնն է եւ ճանապարհն պարտաւոր-նիւնն: Ուստի աներկբայ եմ ես թէ ըստ բանականին եւ ըստ կենդանականին պարտքս կատարելով՝ զիմեմ ուղղակի 'ի ՆՊԱՏԱԿՆ ՎԵՐՋԻՆ ՄԱՐԴՈՅ, զոր գտնել ջանացի յիշելով զիմաստնոյն պատգամ, թէ ԾԱՆԻՐ ԶՔԵԶ:—

ՍՍ.ՀԱԿ Վ. ՆԱԶԱՐԷԹԵԱՆ

ՍԻԼՎԻՈ ԲԵԼԼԻՓՈ

ՃԱՌ ԱՌ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՈՄՆ

ՅԱՂԱԳՍ ՊԱՐՏՈՒՅ ՄԱՐԴԿԱՆ

«Ձի Արդարութիւն անմահ է»

(Իմաստ. Ա. 15.)

Ճառս երիտասարդի մը ուղղուած է, բայց զայն կը հրատարակեմ յուսարով որ առ հասարակ ամէն երիտասարդաց կրնայ օգտակար ըլլալ: Գիտնական յօդուած մը չէ այս, եւ ոչ ալ պարտուց վրայ խորունկ խուզարկութիւններ կը պարունակէ: Կարծեմ թէ բարի եւ կրօնասէր ըլլալու պարտաւորութիւնն հանձարեղ փառսերով ապացուցանել հարկ չէ: Որ ոք իւր խղճին մէջ չգտնէր այդ ապացոյցներն, զրքի մը մէջ չպիտի կարենայ երբէք գտնել:

Աստ նպատակս այս է որ յայտնելով սոսկ այն պարտաւորութիւնը որոնց կը հանդիպի մարդ իւր կենացը մէջ, հրաւէր կարդամ զարձնելու զաչս մտաց առ այնս եւ անոնց հետեւել վեհանձն հաստատամտութեամբ:

Գաղափարաց եւ ոճոյ որ եւ իցէ չքեղութենէ կամաւ խոյս տուած եմ. ինձ կը թուի թէ նիւթն կը սլահանջէր ամեն պարզութիւնս:

Երբտասարդք հայրենակիցք, կ'ընծայեմ ձեզ գրքոյկս ամենաջերմ բաղձանօք, որպէս զի խայթ եւ հրապոյր ըլլալով ձեզի առաքինութեան զիմելու, օժանդակ ըլլայ ձեր երջանկութեան:

*
* *

ԳԼ. Ա.

Կարէ-որո-թիւն է- յարէ պարտաց:

Մարդ չէ կարող դանձն ազատ կացուցանել պարտաւորութեան գաղափարէն, չէ կարող չլզալ այս գաղափարին կարեւորութիւնն: Պարտաւորութիւնն բնականապէս կից է մեր էութեանը: Խիղճն կ'ազդէ մեզ զայն՝ հազիւ թէ բանին գործածութիւնը ստանալ կ'սկսինք. յաճիլ բանականութեան՝ հզօրագոյն եւս կ'ազդէ, եւ որչափ աւելի կը զարգանայ բանն, այնչափ աւելի հզօր եղանակաւ կը ներգործէ խիղճն:

Նմանապէս ամեն ինչ, որ պարտոյ մեզ է, կը ծանուցանէ զպարտաւորութիւն, վասն զի ամեն ինչ կը կառավարուի դաշնակաւոր եւ յաւիտենական իմն օրինօք. սերտ կապակցութեամբ մը ամեն ինչ որոշուած է յայտնելու զիմաստութիւն այն էակին որ է պատճառ եւ վախճան ամեն իրաց, եւ կատարելու զկամս նորին:

Մարդն ալ վախճանի մը որոշուած է, ունի մի բնութիւն. հարկ է որ ինքն ըլլայ այն, զոր պարտի լինել, ապա թէ ոչ չարդուիր ուրիշներէն, եւ ոչ իսկ իւր աչաց յարդի կ'ըլլայ, ուստի եւ ոչ ալ երջանիկ. Իւր բնութիւնն է փափաքիլ երջանկութեան, իմանալ եւ փորձել թէ երջանկութեան չկրնար հասնել՝ եթէ ոչ բարի լինելով, այսինքն է լինելով այն՝ զոր կը պահանջէ իւր բարիքն համաձայն ուրիշներու բարեաց, համաձայն կարգադրութեան տիեզերաց, համաձայն զիմամանց Աստուծոյ:

Եթէ կրից յուզման ժամանակ փորձութիւն կ'զգանք մեր բարիքը համարելու զայն, որ կը հակառակի ուրիշներուն բարեաց, եւ կամ կարգի, եւ օրինաց, սակայն չենք համոզուիր, խիղճը հակառակն կ'ողաղակէ, եւ երբ չար կիրքն կ'անցնի, ահ

եւ սոսկում կը պատճառէ այն ամենայն որ ուրիշներուն բարեաց, կամ կարգի եւ օրինաց կը հակառակի:

Մեր բարւոյն համար այն աստիճան հարկաւոր է պարտուց կատարումն, որ նոյն իսկ ցաւերը եւ մահը, որ մեր անմիջական վնասը կը թուին լինել, հաճոյք կը դառնան մտաց անձնանուէր մարդոյ, որ այն ցաւը կը կրէ եւ կը մեռնի՝ իւր նմանեաց օգտակար ըլլալու գիտմամբ, եւ կամ Ամենակարողին պաշտելի հրամանաց համամիտ ըլլալու համար:

Հարկ է ուրեմն որ մարդն ըլլայ այն, զոր պարտի լինել, եւ այս է պարտոց եւ միանգամայն երջանկութեան սահմանը: Կրօնքն վսեմաբար կը յայտնէ այս ճշմարտութիւնը, երբ կ'ըսէ թէ մարդ ստեղծուած է ի նմանութեան եւ ի պարկէր Աստուծոյ: Իւր պարտքն եւ իւր երջանկութիւնն յայտն կը կայանայ՝ որպէս զի այս պատկերն ըլլայ, եւ չուղէ ըլլալ այլ ինչ, որ ուղէ բարի ըլլալ, վասն զի բարի է Աստուած, եւ իբր վախճան որոշած է մարդուն կարող ըլլալ բարձրանալու ամէն առաքինութեանց, եւ իրեն հետ մի ըլլալ:

*
* *

ԳԼ. Բ.

Սեր ճշմարտութեան.

Մեր առաջին պարտաւորութիւնն է սէր ճշմարտութեան, եւ հաւատք առ այն:

Ճշմարտութիւնն՝ Աստուած է: Սիրել զԱստուած եւ սիրել զճշմարտութիւն մի եւ նոյն բանն է:

Ո՛վ բարեկամ, զօրացիր եւ խնդրէ՛ զճշմարտութիւն. մի խաբուիր այն մշտնադէտ եւ քրտոյ խառնակներուն առաջ ճարտաբանութենէն, որոնք ասին քանի մըս ճշմարտեան արաւոյսէն յարստացան ինչ վանան:

Առ ոչինչ կ'օգտէ, մանաւանդ թէ կը վնասի իսկ բանականութիւնն երբ կը խնդրէ հակասակիլ ճշմարտին, զայն ազարտել եւ անարգ ենթադրութիւններ պաշտպանել: Երբ յուսահատ հեռութիւններ հանելով այն չարիքներէն, որոնք սիրեալ են կենաց ճամբուն վրայ, կը մերժէ թէ կեանքն բարիք մը ըլլայ: Երբ, յառաջ բերելով քանի մը առերեւոյթ անկարգութիւններ

չուղեր կարգ մը ճանչնալ տիեզերաց վրայ: Երբ մարմնոց նիւթական ազդումէն եւ մահէն զրաժեալ՝ կը խորշի հաւատք ընծայելէ Եփ մը, որ զուտ հոգի եւ անմահ ըլլայ: Երբ երազ կը կոչէ մոլութեանց եւ առաքինութեանց տարբերութիւնը: Երբ ոչինչ Աստուածային կ'ուզէ նկատել ի մարդն, այլ մի անբան անասուն:

Եթէ մարդն եւ բնութիւնը այնչափ խորշելի եւ անարգ բան մ'ըլլար, ինչո՞ւ համար պատճառաբանելով ժամանակ կորսնցնել, մարդ ինք զինքը սպաննելու էր, բանն կարող չէր ըլլար այլ ինչ խրատել մեղ:

Իսկ որովհետեւ խիղճը կ'ըսէ իւրաքանչիւր ումէք որ ապրի, (քանի մը տկար խելքերու զարտուղութենէն բան չի հետեւիր), որովհետեւ բարւոյն տնչալով կ'ապրինք: Որովհետեւ կ'զգանք թէ անարգութիւն եւ երկրի տողնոց հաւասարին չէ մարդուս բարին, այլ ազնուանալն եւ բարձրանալն առ Աստուած. կը հետեւի ուրեմն թէ այն է լաւ գործածութիւն բանին, որ կ'ընծայէ մարդուն՝ իրեն կարելի եղած արժանապատուութեան բարձր գաղափար մը, եւ զինքը կը մղէ զայն ստանալու:

Այս համոզմամբ՝ մերժենք քաջասրտութեամբ Սկեպտականութիւնն, անպատկառ իմաստակութիւնն եւ այն ամէն նուաստացնող փրկիսփայութիւնն: հաստատամտութեամբ որոշենք հաւատալ ճշմարտին, գեղեցկին եւ բարւոյն. հաւատալու համար հարկ է որ ուղինք հաւատալ, հարկ է քաջութեամբ սիրել ճշմարիտը:

Միայն այս սէրը կրնայ ոյժ եւ զօրութիւն տալ հոգւոյն, որ կը տկարանայ երբ կը հաճի թուլնալ տարակուսանաց ներքեւ:

Հաւատոյ ամէն ուղիդ սկզբանց յաւել եւս յառաջադրութիւնն, որով ըլլաւ միշտ ամէն խօսքերուդ եւ գործոցդ մէջ արտայայտումն ճշմարտութեան:

Մարդկային խիղճը մի միայն ի ճշմարտութեան կը հանդէպ. ով որ կը ստէ, թէպէտեւ չի յայտնուի, սակայն յանձին իւրում ունի իր պատիժը. ինքը պարտաւորութեան մը զանցառու ըլլալը կը զգայ եւ կը նուաստանայ:

Ստեղծ անարդ սովութիւնը չստանալու համար՝ չկայ ուրիշ միջոց, բայց եթէ երբէք չստեղծ հաստատ որոշողութիւնն: Երբ մի անդամ բացատրութիւն մը ընենք այս առաջադրութեան, պատճառ մը չկայ որ երկու, յիսուն եւ անթիւ անդամներ ալ չընենք: Եւ այսպէս է որ շատերը սակաւ առ սակաւ կեղծելու

չափազանցելու եւ նաեւ զըսարտելու սոսկալի հակուժը կ'ստանան:

Այն ժամանակներն աւելի ապականեալ են, երբ առաւելու ստախօսութիւնն Այն ատեն ընդհանուր վնասութիւնն կը տիրէ: Նոյն իսկ հայրը որդւոյն չվտաճիր. այն ատեն տեղի կ'ունենայ չափազանց կրկնումն խոստմանց, երգմանց եւ նկնդութեանց: Այն ատեն քաղաքական, կրօնական, նաեւ զուտ գիտական կարծեաց մէջ հակառակ կողման զըսարտական եղելութիւններ եւ զխտաւորութիւններ հնարելու շարունակ խթան մը կը փնտռուի. այն ատեն համոզումն կը զոյանայ թէ հակառակորդը որ եւ իցէ եղանակաւ նուաճելն օրինաւոր է. այն ատեն ուրիշներու դէմ վկայութիւններ փնտռելու խիստ փափաքն կը ծագի, եւ թեթեւ եւ յայտնասպէս սուտ վկայութիւններ գտնելով՝ ամեն ջանք ի գործ կը դրուի զայնա սլաշտպանելու, զովաքանելու եւ կեղծելու իրր թէ համոզուած ըլլայինք անոնց արժէքին վրայ: Այլոց սիրտը խաբեբայ կը համարին միշտ անոնք, որոնք չ'ունին պարզամտութիւն սրտի: Երբ խօսողն իրենց հաճելի անձ չէ, կը պնդեն թէ ամեն ինչ չար վախճանաւ ըսուած ըլլայ, եթէ իրենց հաճելի չեղող անձ մը կ'աղօթէ կամ ողորմութիւն կու տայ, Աստուծոյ շնորհակալ կ'ըլլան որ անոր պէս կեղծաւոր չեն:

Դուն թէպէտ եւ այնպիսի դարու մէջ ծնած ես, յորում ստեղն եւ չափազանց կասկածիլն այնքան հասարակ բան է, ի վերայ այսր ամենայնի այն ակտերէն հաւատարմապէս զերծ պահէ՛ դըեղ, Վեհանճնութեամբ պատրաստ եղի՛ր այլոց ճշմարտախօսութեան հաւատալու, եւ եթէ այլք քու խօսքերուդ չեն հաւատար, մի՛ զայրանար. բաւական է որ քու խօսքերդ փայլին

«Յաչս նորին որ տեսանէ զամենայն»:

ՊԵՏՐՈՍ Վ. ԴՕՅՈՒՆԵԱՆ

Ա. Կ Ն Ա Ր Կ

ՀԱՅ ԱԹՈՒԹԱՅԻՑ ՎՐԱՅ

«Եթէ Սահակն կամ Մեսրոպն արթննային՝ զմեզ չճանաչելէ եւ մեր լեզուն չճանչնալէ զատ՝ չխմանային պիտի նսեւ մեր գործածած բառերն առանձինն».—կ'ըսէր անցեալ օր ոչ լրացրի մի խմբագիրն, ոչ հրապարակագիր, ոչ բանասէր, այլ ստուշիւ զգայուն եւ զիտուն սիրա մի:

Ամեն աղջ աղաւաղութեանց ենթակայ է. ամեն լեզու մարդոյ նման ըստ կլիմայից կը փոխուի. ժամանակն ամենայնի քանդիչ՝ աւերիչ, նորոգիչ, իւր հուժկու բազումն ամեն բանի մէջ կը խառնէ, կը ծնանի, եւ կարծես զղջացեալ՝ յետո զառնալ կը լքստիպի. կը խեղթէ իւր երկն, կը զղջայ եւ նորէն կը ծնանի. նոր կերպարանք մի կու տայ առաջնոյն, մինչ նոյն ծնունդն է եւ երկրորդն:

Մարդ այլ եւս ձանձրացած այս յարատեւ փոխութեանն մաքառի ընդ ժամանակին. զիւտեր հնարէ. մերթ յազմանակէ եւ ահա կանգնի 'զայթէ՝ եւ ահա զլորի:

Լեզու բարձրագոյն զիւտն եւ կարողութիւն մարդոյ՝ նոյն կռիւն յարատեւ վարէ ընդ ժամանակին. եւ չատ եւս փոխանակ նպաստ սպասելու 'ի մարդոյ՝ որոյ զիւտն է, եւ ում ինքն նպաստէ մեծապէս, ընդ նմին խակ պիտի կազի, կռուի, կանգնի կամ զլորի, եւ այդ առանձինն ըստ կլիմայից, բարուց, զրից, պատահմանց ժամանակին, եւայլն:

Եւ ո՞ր լեզու է յաշխարհիս որ իւր ծննդեան վայրկեանն տիպն ու նկարն պահէ մինչեւ իւր զարգանալն կամ մահ—Եւ ինչո՞ւ զարմանամք այս հարցման՝ մինչ առատասարակ նոյն բանն կարօղ եմք ըսել. Ո՞ր արարած 'ի ծննդենէ մինչեւ 'ի մահ նոյն կը մնայ. եւ ոչ մինչ. Ուստի ինչպէս չեմ զարմանար եթէ Աղամ հիմակ արթննար եւ զիւր սերունդն չճանչնայր, նոյնպէս եթէ Սահակ եւ Մեսրոպն մեզմէ զատ եւ մեր լեզուին եւ ոչ մի բառն:

Հայ զրոյ ու աթուրայից շարադրութեան մեծապէս նպաստած են յունականքն ի Ե.դարուն, ինչպէս վիպիկն պատմութիւնք. եւ այս ոչ միայն ըստի արգադրութեան՝ նմանաձայնութեան կամ տառադարձութեան, այլ եւ երբեմն ըստ նմանութեան կերպարա-

հայց եթէ Ս. Մեսրոպը առհասարակ հայ գրերն դտած է կամ յօրինած, թէ մի միայն ձայնաւոր տառքն, եւ կամ թէ զբաղումս 'ի ձայնաւորաց եւ զոմանս 'ի բաղաձայնից, այդ խնդիր է դեռ եւս. թէպէտ եւ վերջինն է հաւանական: Զի ազդ մի ենթադրել զկնի բաղում դարուց, առանձինն անուամբ եւ գոյութեամբ եւ վայրիւ, եւ պնդել թէ բացարձակ օտար լեզուաց իշխանութեամբ՝ ըստ ամենայնի՝ կը վարէր, չէ մտացի:

Եւ արդէն իսկ պատմութիւնն թէ աւանդութիւն վկայ են մեզ, զի հայ տառք ունէին գոյութիւն, այլ ոչ գոհացուցիչ:

Եւ միթէ չէ՞ մարթ կարծել, կամ լաւ եւս, ժամանակն՝ որ երբեմն նորոգիչ, եւ մարդկային գիւտք, պիտի չսլարդեն մեր աչաց առաջ՝ թէ եւ մերս հարք երբեմն ըստ հնոց եւ արեւելեաց՝ չատ մի բաղաձայն հայկական տառեր իրարու ետեւ ձգելով՝ որպիսի է արաբականն, զրէին եւ կարդային, առանց ձայնաւորաց դործածութեան. վասն զի պակասէր այն, ըստ մասնէ, քանի մի բաղաձայն գրովք:

Եւ բուն իսկ գաւառական բարբառոց ծննդեան հիմունքն միթէ ձայնաւոր գրոց վրայ յեցեալ չեն, եւ միթէ այդ խառնափրնդոր հնչմանց ծնող չէ՞ ձայնաւորաց պակասն:

Ինչո՞ւ Մաթաթ կը հնչէին՝ ըստ Խորենացւոյն Մշակ բառն. վասն զի Մշակ կամ Մշակ կը գրուէր, մի կամ երկու ձայնաւոր գիր պակաս, կամ այնպիսի ձայնաւորաւ գրուած՝ որուն ձայնն Սի համանիչ էր երբեմն Ըի պակասութեամբ կամ փոխադարձն: Նոյն ձայնաւորի անգործ մնալն յայտնի է եւ այժմեան Մշակ գրութեան մէջ, յորում Ը գիրն կը պակսի—Գաւառական բարբառոց զլիսաւոր նիւթիչն ձայնաւորաց աղաւաղումն է:

Բայց քանի որ յիշեցինք արաբականն՝ չէ հետի 'ի ճշմարտութենէ համարելն եւս՝ թէ 'ի մեզ ձայնաւոր տառից հնչիւնն եւ ձայն բնաւ չէր պակասէր, այլ մի եւ նոյն գիրն մի քանի ձայնի տեղ ծառայէր, որպիսիք են արաբական ձայնաւորքն առհասարակ: Մին կամ երկուքն թէ ձայնաւորաց առհասարակ եւ թէ երկբարբառից գոհացում տալով:

Սյս չիօթ վիճակէն հանելու համար զհայ լեզուն՝ Մեսրոպը զառաջինն կը հիւսէր մեր գրերն ընդ յունին եւ աթուրթայքն նոցա վերայ կը չափէր, օգտուելով երբեմն ձեւէն եւ երբեմն ձայնէն, թէ ըստ ձայնաւորին եւ թէ ըստ բաղաձայնին:

Բաղաձայն մի քանի տառից պէտքն զոր անհրաժեշտ կը տեսնային Մեսրոպը եւ Սահակ Մերս Հարք, նոյն կանոնով եւ

նոյն ճշգրտութեամբ կը գծէին յունականին վերայ, որոց նորամուտ կամ նորագիւտ լինելն բացատրէ մեզ կարծեմ պատմութիւնն երբ կ'ըսէ՝ թէ երկարողի եւ քաջ ու փառկաշունչ աշակերտաց սկտան նախ ուսուցանել իւրեանց աքնաջան վաստակոյ երկն Մեսրոփը ու Սահակ: Մեսրոփաց զտած եւ յօրինած զրոյց եթէ ոչ առհասարակ՝ գէթ ոմանց ձայնն կորուսած եմք մեք:

Քննեմք յոյն եւ հայ զրոյց ու աթութայից յարաբերութիւնն:

Բուն ձայնք.	Տառադարձք.	Աւելորդք.	Կրկնակք.
α	ա	ա	
β	վ	բ	
γ	կ	գ	
δ	տ	դ	
ε	է	(է) ե	
ζ	զ	շ	
η	ի	ի. է	ը
ι	թ	թ	թ (թհ)
ι	ի	ի. ե	յ. ժ
κ	գ	կ	
λ	լ	լ. Ղ	ղ.
μ	մ	մ	
ν	ն	ն	
ξ	քս	(քս). շ	շ.
ο	(ո' համառօտ). (աւ.—ο) (ο)		
π	բ	պ	
ρ	ր	ր.	ռ (հռ)
σ	ս	ս	ս
τ	դ	տ	
υ	ւ	ւ. (ի). (վ.)	
φ	ֆ	փ	(ֆ). փ. (պհ)(վհ)
χ	խհ	խ. ք.	խ (խհ), ք
ψ	փս	(փս).	
ω	ո', երկար ո', (ուլ-ո') (ու-ո'),		

ծ. ց. ձ. ց
ճ. չ. ջ. ջ. (ջհ-ճհ)

Յունական թանձր նշանին համա-
միտ է գուցէ մերս

հ.

Այս յարաբերական ցուցական աչաց առջեւ ունեւորվ բաժ-
նեմք տառերն երկուքի եւ տեսնեմք իւրաքանչիւրն առանձինն:
Չայնաւոր եւ Բաղաձայն

Չայնաւոր են այն գրերն որք առանձինն կը հնչեն, եւ կամ
իրենք իրենց ձայն ունին, ա. ե. է. ը. ի. ո. օ. լ. (յ) (վանձայն),

Այս ձայնաւորք կրկին են տեսակաւ, կրկնաւ եւ պարզ:

Կրկնակը են այն ձայնաւորք որք միով կերպարանաւ կը
գլին՝ սակայն ձայնքն կրկին են եւ կամ կակուղ եւ անորոշ.
այսպէս:

Ե (յ աբարականին նման, Եէ).

Ո ձայն ունի ինքեամբ ոչ դաղղիական Օ ի նման. զի առ
այդ եւ մեր Օ գիրն՝ կամ ըստ նախնեաց Ա.Ռ=Օ երկարաւորն
ունիմք. եւ ոչ ըստ ոմանց Վ.Ո (վորդի=որդի), զի յայնժամ ձայ-
նաւոր չլինիր, այլ Ո=ա երկար եւ կրկնակ ըստ Ե ի:

Ի (Ս) դաղղիականին նման, Իէ, Իէ (իւսել), Եգ-դդ (Եգիւպոս),
ըստ ձեռագրաց նախնեաց:

Պարզ են այն ձայնաւորք որք ըստ կերպարանացն մի
միայն անիակ ձայն ունին, այսպէս Ա, Է, Ը, Ի, Օ (ա կամ ա՝
համառօտ):

Ուստի կը հետեւի ձայնաւոր գրոց ցուցակն այսպէս,

Պարզ	Միջին	Կրկնակ
ա	յ	ե
է	վ (անձայն)	ո (ով, ու)
ը		ւ
ի		
ո (ա, ա՝ համառօտ).		

օ (ով օ՝ երկար) քաղաքօք, քովք. (քաւք).

Միջին ձայնաւորաց վրայ առ վայր մի կը լռեմք:
Բայց առաի ձայնաւորք երկարաւորներ կրնան կաղմղ. Երկաթաւ
մի քանի ձայնաւորաց զօղելովն մի միայն ձայն հանելն է:

Առաջին քաղաքայն Երկաթաւ է

Ա.Ռ համաձայն Օ գրին

Այս երկարաւորն ժամանակ մի դանաղան չփոթաւթեանց
պատճառ տուած է. այնպէս զի բուն համառօտ Ո գիրն (համա-
ձայն Օ ի) չգործածուելով ի մեզ, եւ նախնիք ա ըծորդն մերթ
Օ ի եւ մերթ եւս բուն իսկ ա (ավ) ձայնին տեղի կիր-
ածելով յետ ժամանակաց անգէտք զերկարաւորն եւ զծորդն

չիոթած են ընդ իրեարս, եւ այս սխալն Օ բայարձակ գրոյն սար-
դած մնացած եւ ընդհանրացած է 'ի մեզ: Այսպէս,
Paulus—Պաւղոս—եղած է Պօղոս.

Augustus—Աւգոստոս եղած է Օգոստոս, եւայլն. եւ այս թեր-
եւս ամենայն բարեաց պատճառ Միաբանողաց կարգին 'ի
Հայս մուտ գործելովն առ խաչակրօք:

Բռն երկբարբառնէր— մէջ կրկնակ գրոյ մին անպատճառ
պէտք է գտնուի, այսպէս, ԵԱ, ՈԻ, ԻԻ, մի ձայն կը կազմեն.
Իսկ ոչ հայ ԷՅ (eu):

Դարձեալ՝ երկբարբառ է երբ յ գիրն որ եւ է ձայնաւորիւ
լծորդի՝ եւ մի կակուղ ձայն կազմէ նման կրկնակաց. այսպէս,
այ, էյ, լյ, բյ, օյ, ույ, յէ (վրայէն), յո (այո), յու (արքայութիւն),
եւայլն: Առ այս Յ գիրն Միջակ կոչեցինք, իսկ երբ պարզ մի
գրոյ կամ երկբարբառի մի քովն իյնայ՝ եւ Միջակ Յ գրով կապ-
ուած չէ, բայարձակ առանձինն կը հնչուի. այսպէս:

Է-ական, է-ութիւն, է-ին. որոյ է գիրն առանձինն կար-
դացուելու է եւ ապա հետեւորդն:

Այս ձայնաւոր գրոյ խնդիրն՝ հոլովմանց հիմն է. չեմք խօ-
սիր լծորդ ձայներու վրայ:

Կրկնակ գրոյ մէջ Ե երբ բառի մը սկիզբն է եւ կամ երբ
երկբարբառ մի կազմէ՝ կակուղ կը հնչի ըստ իւր բնիկ ձայնին.
(ԵԷ). իսկ երբ բառի մի սկիզբն չէ՝ թէ եւ բարդ բառից մէջ,
եւ երկբարբառ չէ՝ պարզ ձայն մի ունի մօտ է ի նոյն կանոնն
կը տեսնեմք եւ Ո գրին վրայ:

Պարզ գրոյ մէջ Լ գիրն ծանօթ է մեզ մեր լեզուին ամեն
բառերուն մէջ գրեթէ մանկութիւն, մերթ գողունի եւ մերթ յայտ-
նի: Կան մի քանի զխառըութիւնք որոյ համառօտագոյնքն յի-
շեմք:

Սովորութիւն է եւ կարծեմ թէ հին նախնեաց՝ մինչ չեւ
գրոյ գիւտն եղեալ, Լ գրին պակասելովն՝ կամ չափազանց գոր-
ծածութեամբն՝ զի այլ ձայնաւորաց պակասն լրացընէր, զեղչել
դորա յայտնի գրութիւնն. եւ այս վիճակ յայտնի է որ չիոթու-
թիւն յառաջ պիտի բերէր: Աստի է կարծեմ Լ գրոյն խառնա-
վնդոր գործածութիւնն 'ի մեզ:

Առ նախնեօք որչափ էր դորա ընդարձակութեան սահմանն
չեմ գիտեր, սակայն առ մեօք անսահման է, զիտեմ:

Ինչպէս պէտք է հնչել եւ 'ի տողադարձին գրել զգե-
րկբարդաձայն բառն, զլալ, զհառն, եւայլն բառերն, ըզ-

դեար, ըզ-դալ, ըզ-մուռն, թէ՛ զը-դեար, զը-դալ, զը-մուռն՝ Եւ ինչո՞ւ յայժամ ըշտեմարան, ըզ-դենուլ, ըզ-դոյշ, ըս-կիզքն, ըզ-քեզ, եւայլն, ի՞նչ կանոնաւ, ո՞րն է ստոյգն։

Այդ բառերուն համար չէ մեր խնդիրն՝ ուր առաջին բառաձայններէ յետոյ ձայնաւորի կամ երկբարբառի զեզն կը յայտնէ՝ Ը գրոյն փոխակերն, եւ ուր անհրաժեշտ պէտք է կարգացուի՝ թէ եւ յարմար գրուած չլինի։

(Դարձեալ փակագիծ մի բանամք եւ սակաւ մի խնդրէն շեղելով տեսնեմք այժմեան աշխարհաբարի մի յոռի գրութիւնն. առանց դրաբարատեաց սրտերն վրդովելու։ Յայտնի է ամենուն մեր այժմեան գրութեանց մէջ լոզացող մի քանի մասնիկքն՝ Կ՞ր, Կ՞ա, Կ՞ւ, որովք կը ծեփեմք էջերն, խմստէն աւելի եւ մեր գաղափարաց եւ բացատրութեանց կրկնապատիկ առաւելութեամբ Կ եւ Ը գրոց՝ Կ՞ւ ի եւ Կ՞ր ի խուռներամ կուտակումն յաւելլով։

Արդեօք չէ՞ հնար գէթ երբեմն այդ մասնիկներն զեզել, կամ գէթ չչռայել այդ անապառ գանձն։

Չէ՞ պատշաճ երբեմն փոխանակ Ը ի Ն գիրն գործածել. որպէս զի գէթ զաւակ մի որ իւր ծնողին ծնողութիւնն չուրանար եւ անունն կ'ուզէ կրել, գէթ ամենաջնչին նմանութիւն մ'ալ ունենայ։

Իսկ ի՞նչ պիտի ըսեմք այդ բառերուն համար՝ որք արդէն իսկ 'ի հիմանէ Ը գիրն ունին, թէ եւ զազանի, եւ մեր անիւզ-ճօրէն այդպիսեաց վրայ Կ երն ու Ը երն կը թափեմք առանց խորհելու ոչ զմեզ, ոչ լեզուն, ոչ ականջն եւ ոչ ընթերցողաց դիւրութիւնն։

Ինչպէս գրել պիտիմք՝ սկսիլ. զգուշանալ, զգենուլ, վերոյնչեալ բառերն ԿԸ մասնկամբ. Երբ ըսել լայն ուզեմք, այսպէս գրեմք՝ Կ՞ւեմ. երկու ձայնաւորաց մին ջնջելով մակակեալու, վերոյնչեալ բառերն նոյն կանոնն ունին, եւ Ը գիրն լսելեայն է 'ի նոսա. ուստի երբ գրեմք կը զգուշանամ, կը սկսիմ, կը զգենում, պէտք է կարգաւ կը ըզգուշանամ, կը ըսկսիմ, կը ըզգենում. ուստի պէտք էր Ը գրերէ մին ջնջել եւ կամ գրել գէթ միացեալ մի բառ։

Կըզգուշանամ, կըսկսիմ, կըզգենում։ Բայց անդ մակակէտն պակաս է, զի գիր մի ջնջուած է, երկու ձայնաւորաց մին զեզուած է. ուստի մակակէտն պէտք է դնել, բայց ո՞ւր. եթէ գրեմք՝

Կը՝զգուշանամ, կը՝սկսիմ, կը՝զգենում, թէ եւ ուղիղ՝ բայց

փոխանակ ընթերցումն դիւրացնելու այս կերպ՝ խառնակ վիճակի մէջ կը ձգէ, զի գողտնի մի գիր է մեր զեղչածն. ուստի առաջին Ը գիրն զեղչելով՝ մականկէտն դնելու համբ, եւ զի բազմաշնորհու կոյտ մի չլինի՝ երկրորդ Ը ն երեցունելու համբ։ Այսպէս, կ'ըզգուշանամ, կ'ըսկսիմ, կ'ըզգենում եւայլն։

Դառնամք մեր խնդրոյն։

Ո գիրն կրկին է. մին համառօտ եւ համաձայն «այժմ» եան Օ գրոյն. իսկ միւսն երկար, համաձայն Ո՛, Ո՛Վ, Ո՛Ի, եւ յունական Վ գրոյն։ Համառօտ է Որեւոտէս անուան մէջ, երկար՝ Հռոմայ։ Համառօտ եւ երկար է հետեւեալն Ապողոն, Ապոլլոն, (Απόλλων) = (Ապաւղոն)։

Նախնիք ազատարար մերթ Ո եւ մերթ Ո՛Վ եւ մերթ եւս Ո՛Ի գործածած են երկար Ո ի տեղ, յորոց անդէտք առանց պատճառն դիմաւորու եւ կանոնն իմանալու սխալած են եւ իբր բազմայն հնչել սկսած են Ո՛Վ ի Վ՛ն, ինչպէս ՅՈ՛Վնան, ՅՈ՛Վնան, Սիմֆոն, Հռոմիւ, եւայլն. որք են՝ ՅՈ՛Ւնան, ՅՈ՛Ինան, Սիմֆոն, այսինքն ՅՈ՛նան, ՅՈ՛նան, Սիմֆոն, ուստի եւ Սիմաւոն, Սիմֆոն, (Շմաւոն, ԻՈ՛Վն) եւայլն։ Այս սովորութիւն մինչեւ մեզ հասած է։

Ոչ լատուկ անուանց մէջ միայն այլ եւ հասարակ անուանց յոգնակի գործիականն ընդհանրապէս «Վ կամ երկար Ո՛ իւ կը փակուի որպէս քաղաք» = կամ Ո՛ՎՔ։

Բնակչութիւն — կամ — Ո՛ՎՔ, եւայլն։

Ի կէս ձայնաւոր է եւ կէս բաղաձայն. արարական Ը եւ յունական Ս գրերուն կատարեալ հնչմանց նմանութեամբ, մերթ անձամբ ձայն ունի, եւ մերթ բաղաձայն է։ Իբր ձայնաւոր յունական Ս ի համաձայն է, եւ դադրական Ս ի. օրինակն՝ ի ձեւ ռադրոց կը քաղեմք, ուր Եփեպոս կը գտնեմք Եփեպոս (Եփեպոս (Αΐψυπος). եւ արդէն իսկ իւր անունէն յայտնի է իւն). «Եւ (իւսել, հիւսել) եւայլն։ Վ ձայնաւորանման եւ միջակ է՝ յատուկ եւ հասարակ անուանց երկար Ո ի հետ երբ գործածուի, յայնժամ անձայն կը մնայ. եւ այս երբեմն եւ այլ պարագայից մէջ եւս, սակաւ ուրեք. ուստի լաւագոյն է զայդ բոլորովին Անշան կոչել։

Յ ձայնաւոր կամ միջակ է. յայտնի է եւ ի նախնեաց գործածութենէ, որք յունական Ի իւ սկսած բառերն Յ կը թարգմանեն. եւ կարծելն թէ ըստ մերս այժմեան հնչման Հ գրոյն

համանման ձայնէին զայն նախնիքն մեր, զէթ միշտ եւ բացարձակ, չէ մտացի. զի համաշխարհիկ հնչման հակառակ է այդ, եւ մանաւանդ հին լեզուաց, երբայականին՝ յունականին՝ եւայլն, զորս հարք չէին անգիտանար:

Դարձեալ յձո բառն՝ որ գրախեցի եւ նշանախեցի մի անուն է առ Երբայականին, եւ նովին նմանութեամբ առ յոյնս, եւ որ կոչի Եօդ հրէարար, եւ Եօդ յունական, յայտնի ապացոյց մ'է բանիցս զի մեք յձո (հոտ) կարդամք զայդ, մինչ տառադարձութեամբ կ'ըսէ:

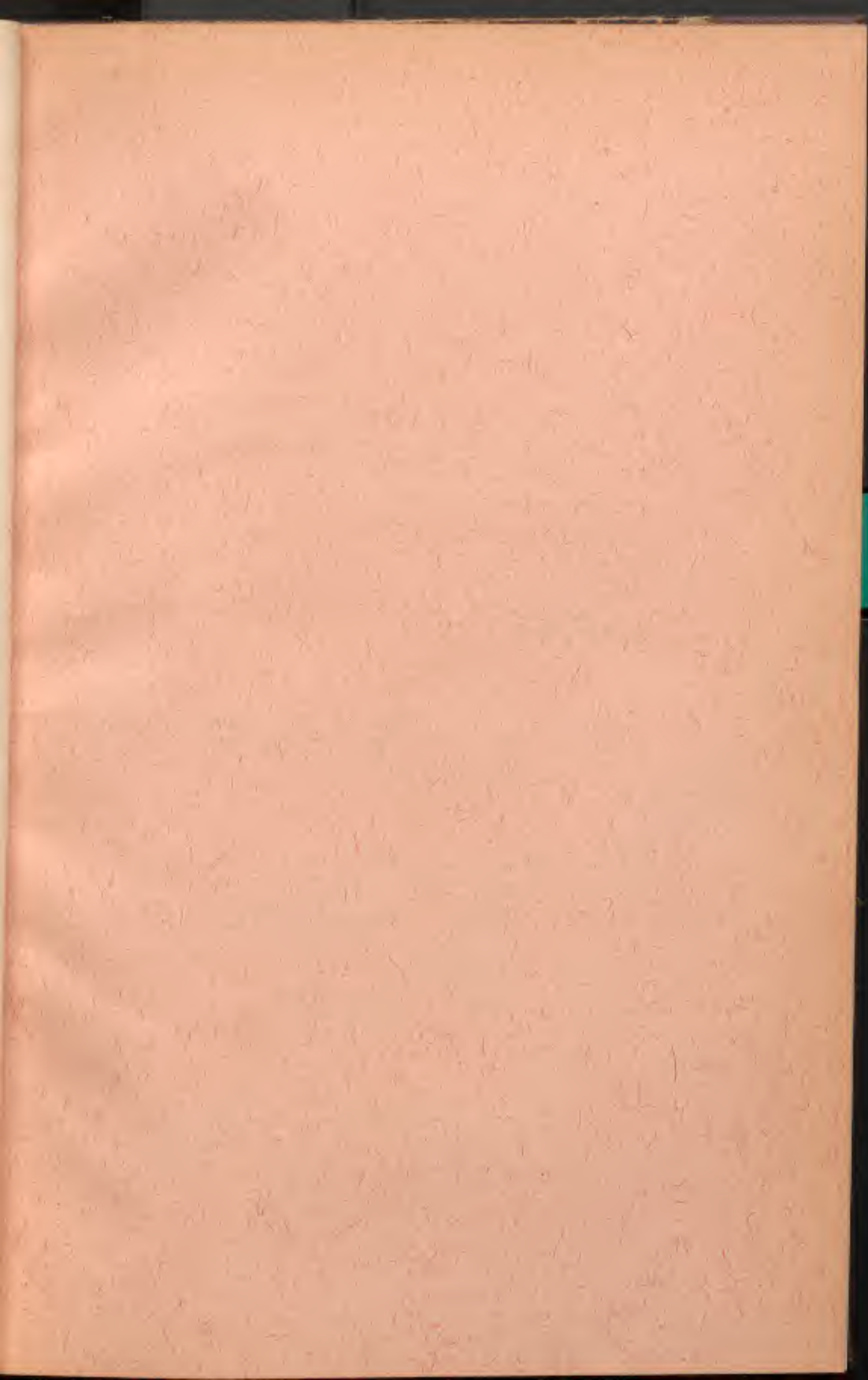
յովտ. Ե—յ, Վ—ով, Պ—տ. (եոտ) ուստի յայտնապէս երեւի զի մեր այժմեան գիրն Յ չէ եւ չհնչի այնպէս՝ որպէս առ նախնեօք:

Դարձեալ ակնյայտնի է իւր վիճակն երբ մի երկու ձայնաւորաց մէջ ամփոփուի, զորօրինակ այո, վայ, արայո—ւէն. եւայլն:

Բաղաձայն են այն գրերն որք առանց ձայնաւորի մի օգնութեան ձայն չունին. այսպէս, բ. գ. դ. թ. ժ. լ. խ. ծ. կ. հ. ճ. զ. ճ. մ. յ. ն. շ. չ. պ. ջ. ո. ս. վ. տ. բ. ց. ռ. փ. ք. (ֆ):

(Շարայարեյի)

Ս. Վ. ՆԱԶԱՐԷԹԵԱՆ

ՊԱՏԿԵՐ տասն է. հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի:

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
քրքատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Իշխարանցիւր քիշ 2 դահեկան

• ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եւշիլ փողոց
Թիւ 1, ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ քերթին
երաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար:

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N ° 1

معرف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولنمشر